

Yapay Zekâ Ekseninde *Kübra* ve *Konuş* Adlı Eserlere Posthümanist Yaklaşım

DOÇ. DR. FULYA ÇELİK ÖZKAN*

Öz

Her çağın teknolojik gelişmeleri insanlığı sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilemiştir. Değişen üretim yöntemleri, artan iletişim kanalları ve hızlanan hayat akışına adapte olmayı başaran insan, zaman zaman zorluklarla karşılaşsa da ilerleyişini sürdürmeyi başarmıştır. Edebiyat da her daim insanın hayatında yer almış ve onun deneyimlediği tüm gelişmeleri kapsamına dâhil etmiştir. Netice olarak edebiyat hayatın, hayallerin, korkuların kısacası insana dair tüm duygu ve düşüncelerin yansıtılabildiği bir mecradır. Özellikle bilgisayarların gündelik yaşantıya sirayet etmesiyle hayatımıza girmeye başlayan robotların gitgide ağır basacağı bir dünya fikri de günden günde gerçeğe yaklaşmaktadır. Düğmesine basıp ya da fişini çekip durduramayacağımız, talimatlarımızı takip etmek yerine kendi kararlarını alan makinelerin gerçeğe dönüşme ihtimali hem merak uyandırıcı hem de ürkütücüdür. Bu durum kısaca yapay zekâ olarak adlandırdığımız, insandan öğrendikleriyle insan gibi davranan makineler olgusunun edebi eserlerde daha sık işlenmesini beraberinde getirmiştir. Çalışmada, yakın geçmişte yayımlanan Afşin Kum'un *Kübra* ve Louisa Hall'ın *Konuş* (*Speak*) eserleri posthümanist bakış açısından da incelenmiştir. Eserlerin günümüz yapay zekâ teknolojisinin vardığı ve varabileceği noktalara vurgu yaparak verdikleri mesajlara odaklanılmıştır. Bu bağlamda karşılaştırmalı bir yaklaşım ile çıkarımlar yapılmıştır. İnsanın gücü ve zaafının tam olarak yönetilemediği günümüzde, yapay zekâ aracılığıyla makineleri de insanlaştırmamanın yol açabileceklerini kestirmek güçtür. Bu çalışma insan gibi davranan makinelerin değiştirebileceği şeylerin edebi eserlere yansımalarını irdelemeye odaklanmış olup bu yönüyle literatüre anlamlı bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: edebiyat, yapay zekâ, teknoloji, posthümanizm, *Kübra*, *Konuş*

Posthumanist Approach to the Works *Kübra* and *Konuş*
in the Axis of Artificial Intelligence

Abstract

The technological developments of every era have directly or indirectly affected humanity in social, cultural, and economic aspects. Humans, who have managed to adapt to changing production methods, increasing communication channels, and the accelerating pace of life, have continued their progress despite occasionally facing complex challenges. Literature has always been an integral part of human life, serving as an ancient companion that encompasses all the developments experienced throughout history. After all, literature is a medium through which life, dreams, fears, and all feelings and thoughts about humanity can be expressed. The idea of a world increasingly dominated by robots, which have begun to permeate our lives—especially with the integration of computers into daily routines—is approaching reality day by day. The prospect of machines that cannot be halted by merely pressing a button or unplugging them, and that make

* Herhangi bir kuruma bağlı değildir. E-posta: fulyacelikfulya@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2328-5427
Gönderilme Tarihi: 1 Ocak 2025 Kabul Tarihi: 16 Şubat 2025

their own decisions instead of following our instructions, is both intriguing and frightening. This situation has led to the more frequent exploration of machines that mimic human behavior by learning from humans, a phenomenon we refer to as artificial intelligence, in literary works. This study examines the recently published works of Afşin Kum's *Kübra* and Louisa Hall's *Speak* from a posthumanist perspective. The focus is on the messages conveyed by these works, emphasizing the advancements of today's artificial intelligence technology and its potential future developments. In this context, inferences are made using a comparative approach. This study is expected to make a significant contribution to the literature by examining the possible consequences of humanizing machines through artificial intelligence and their reflections in literary works in today's world, where even human strengths and weaknesses cannot be fully managed.

Keywords: literature, artificial intelligence, technology, posthumanism, *Kübra*, *Konuş*

GİRİŞ

İnsanlık, varoluşunun başlangıcından beri hayatını kolaylaştıracak yollar aramıştır. Bu sayede her çağda yeni keşifler, icatlar, yöntemler peşinde koşmuş ve çoğunlukla başarılı olmuştur. Toplumlari geliştiren ve her zaman iyi amaçlar için kullanılsa bile bir şekilde bireylere hizmet eden keşifler, bugün de sosyoekonomik çevreye ve yaşam tarzlarımıza şekil vermektedir. Doğal olarak, insanlık var olduğu sürece bu arayış ve gelişim devam edecektir. Sürekli daha ileriye hedeflemek, bilinmeyene cevap aramak içgüdüğü pek çok hastalığa çare olmuş, pek çok soruyu cevaplamış ve insanların konforunu arttırmıştır. Ancak gelişen teknolojinin can alıcı silahlara dönüşmesi de engellenememiş, dolayısıyla acı sonuçlar da kaçınılmaz olmuştur. Bu noktada teknolojinin kendisini canavarlaştırmak yerine onu kullanan kişilerin amaçlarını sorgulamak daha makuldür. Esasında bu konu tartışmaya pek açık değildir: Teknoloji iyi amaçlar için kullanıldığında faydalıdır, kötü amaçlar için kullanıldığında ise zararlıdır. Tıpkı dünya üzerindeki diğer tüm olgular gibi.

Son yıllarda üzerinde tartışılmaya başlanan, çıktıları olumlu ve olumsuz yönleriyle irdelenen, kısaca makinelere insan gibi düşünüp davranma yeteneği kazandırma çabası olarak tanımlanan (Gültekin, 2023, s. 70) yapay zekâ kavramını şu ana kadar tanışmış olduğumuz diğer teknolojik gelişmelerden ayrı bir yere koymakta fayda vardır. Zira yapay zekâ, insan eliyle geliştirilen ancak insanın doğadaki rolünü almaya namzet bir olgu olarak karşımıza çıkar. İnsanın yerine düşünmek ve karar almak gibi süreçleri yerine getirmesi çok uzun zamandır hedeflenen ve hatta belli ölçüde başarılar olarak uygulamaya da konulan yapay zekâ için bir sınır çizebilmek güçtür (Öztemel, 2020, s. 101). Bir gün, insana özgü olduğu düşünülen merak etme, bilinmeyi öğrenme dürtüsünü de başarıyla taklit edebildiği zaman, insanlığın önüne geçmesi ve insanlığı dahi yönetmesi mümkün olacak mıdır? Şimdilik gerçeküstü hikâyelerde kalan bu riskin gerçeğe dönmeyeceğinin garantisini vermek pek mümkün görünmemektedir. Hatta o noktaya gelmeden önce, çok daha yakın görünen bir risk unsuru da yapay zekânın yaptıkları veya yapmadıklarının etik ve hukuki açıdan nasıl değerlendirileceğidir. Tüm bu karmaşa ve belirsiz sınırlar yapay zekâyı kısmen ürkütücü ama daha çok çekici kılmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ posthümanizmin de ilgi alanına girmektedir. İnsanlığın yaşamını yeniden şekillendiren dijital, sosyal, kültürel dönüşümlerin tümüyle ilgili bir paradigma değişikliği olarak tanımlanan posthümanizm, yapay zekâ kavramını da kapsayacak

şekilde insanın geçmişten günümüze tüm dönüşümlerini mercek altına alarak bugünle gelecek arasındaki bağları irdeler (Buran, 2020, s. 19). Bu noktada posthüman, çeşitli şekillerde tanımlanmış olsa da bu tanımların çoğunda insanların akıllı makineler ile bir araya gelmesi belirgin bir özellik olarak öne çıkar (Hayles, 2004, s. 312). Bu özelliğin altında insanlığın tecrübe ettiği sosyal, ekonomik, çevresel, teknolojik gelişmeler ve değişimler neticesinde artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına dair memnuniyet ve endişeler yatar (Hayles, 1999, s. 283). Bir başka deyişle posthüman, akıllı makinelerin hayatımızı kolaylaştırmasına rağmen beraberinde getirdiği değişimin mevcut kaygılarımızla birleşmesiyle kontrolü kaybetme ve hatta yok olma tehdidini yaratan ve yaşayan bir figür olarak karşımıza çıkar (Guesse, 2020, s. 24). Neticede insan, her çağda kullandığı teknolojilerin sınırlarını genişleterek bir noktada o çağın posthümanı olmaya evrilir (Ağın, 2020).

Kuşkusuz ki insanlığın gelişiminde insan ile teknoloji arasındaki etkileşim kadar insanlar arasındaki etkileşim de rol oynamıştır. Duygu ve düşüncelerin paylaşımı, kolektif hareket etme kültürü ve toplumsal normların oluşturulması gibi kritik noktalarda insanların birbiriyle olan paylaşımları asıl rol sahibidir. Çok uzun zamana yayılan tüm bu süreçler esnasında elbette çatışmalar da ortaya çıkmış, insanı insandan ayırmaya dönük ırkçılık ve insanı diğer canlılardan ayırmaya yönelik türçülük kavramları da oldukça zorlu birer sınav hâline gelmiştir. Yapay zekâ tartışmalarını genişletilmiş bir türçülük tanımı kapsamına eklemek de mümkündür. Biyolojik açıdan canlı olmayan ancak irade ve karar verme yetisine sahip bir olguyu insanlığın muhatap olarak olumlu ya da olumsuz ayrımcılığa yönelmesi, binlerce yıllık insanlık tarihi dikkate alındığında beklenmesi gereken bir eğilimdir. Bu, yapay zekâ temelli bambaşka bir çatışma unsuru olarak karşımıza çıkmaya aday bir durumdur. Bu çatışmanın temelinde, hümanist yaklaşımla insanlığa hizmet için geliştirilen teknolojilerden biri olan yapay zekânın, doğası itibarıyla kendi kararları ve iradesinin oluşması ve dolayısıyla posthümanist bakış açısının savunduklarına yakınsaması yatmaktadır. Ancak insanlığın bildiği etik ve hukuki savunma mekanizmalarının neredeyse tamamı hümanist bakış açısına dayanır (Vint, 2020, ss. 9-10). Bu nedenle posthümanizm, her ne kadar hümanizmi eleştirse de insan merkezci bakış açısından tamamen kopuk değildir (Peksoy, 2022, s. 1386). Bu durum fikirlerle eylemler arasında bir çelişkinin doğmasına yol açar, daha açık bir ifadeyle, hümanizmden posthümanizme geçiş süreci yapay zekâ açısından etik ve hukuki sınırları zorlayan bir boşluğun doğmasına yol açmakta, bu da insanlık açısından bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Bu noktada edebiyat ile yapay zekânın yollarının kesişmesi ve edebi eserlere yönelik posthümanist eleştiri yönteminin ortaya çıkması doğal karşılanmalıdır. Nitekim posthümanizm ve posthümanist eleştiri insan ile insan dışı varlıkların artık birbirine bağlı, eklemlenmiş ve karşılıklı bir evrimleşme sürecinde olduğuna dikkat çeker (Nayar, 2014, s. 8; Kümbet ve Buran, 2022, s. 36).

Edebiyat da tıpkı teknoloji gibi insanlığın ilerleyişi esnasında arayışlardan asla vazgeçmediği bir alandır. Binlerce yıldır çeşitli şekillerde, farklı akımlar oluşturarak insanların yaşadıklarını, hayal ettiklerini, düşündüklerini ve hissettiklerini paylaşma mecrası olarak vazgeçilmez hâle gelen edebiyatın, bu çağın da ruhunu yakalaması kaçınılmazdır çünkü edebiyat ve teknolojinin kesiştiği alanda insan yer alır (Üstün, 2024, s. 289). Yapay zekâ gibi insanlık açısından hem ürkütücü hem

çekici hem ütöpik hem de distopik olan bir olgunun edebi eserlere yansması son derece doğaldır. Bu çalışma kapsamında da hayal olarak başlayıp önce araç sonra uzantı hâline gelen (Ünal, 2023, s. 101) yapay zekânın bireyler ve toplumlar üzerindeki olası etkilerini odak noktasına koyan iki roman ele alınarak posthümanist edebiyat eleştirisi aracılığıyla ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Afşin Kum'un *Kübra* adlı romanıyla Louisa Hall tarafından kaleme alınan *Konuş* (*Speak*), yapay zekânın tüm çekici ve ürkütücü yönleriyle kurguya dönüştürüldüğü iki eser olarak çeşitli ortak noktalara ve farklı bakış açlarına sahiptir. Bu çalışmada ilgili eserlerin söz konusu benzerlik ve farklılıklarına ışık tutulmasının yanı sıra, yapay zekâ aracılığıyla makineleri insanlaştırmının yol açabilecekleri ve bunların edebi eserlere yansmasının irdelenmesi hedeflenmektedir.

ELE ALINAN ESERLERE GENEL BAKIŞ

Çalışma kapsamında incelenen *Kübra* ve *Konuş* adlı romanlar, temel olarak insan olmanın getirdiği tüm doğal özelliklerin yapay zekâ eliyle manipüle edilerek çatışma unsuruna dönüşmesine odaklanan eserlerdir. Bu yönüyle söz konusu eserlerin, insanlığın yapay zekâyâ karşı olan yaygın ön yargılara dayandırıldığı söylenebilir. Bu ön yargıların gerçeğe dönüşmeye en yakını, yapay zekânın dili öğrenme ve işleyebilme özelliğine dayanır. Zira “[y]apay zekâ modelleri büyük metin veri setleri üzerinde eğitildiğinde, dilin yapısı ve anlamı hakkında derinlemesine bilgi edinebilir” (Türk, 2023, s. 72). Dili bu denli doğru kullanmak da yapay zekâ açısından beraberinde ikna edici olmayı getirir. İkna olan ve güven duyan insanlar hareketlerinin kontrol edilmesi ve duygularının manipüle edilmesi için artık hazırlardır. Bu nokta her iki romanda da temel unsur olarak karşımıza çıkar.

Afşin Kum

Eserler ayrı ayrı ele alındığında ilk göze çarpan, yazarların kurgularını oluştururken farklı yöntemleri takip etmeleridir. Afşin Kum doğrudan bir anlatıcı rolüne soyunarak okuyucuya olay örgüsünü akıcı bir kurguyla sunar. Louisa Hall ise doğrudan bir anlatıcı gibi davranmaktansa farklı çağlardan insanların kurgusal anlatımlarını, günlüklerini, mektuplarını ve yer yer hayali mahkeme tutanaklarını kullanarak eserin anlatım dilini belgeselleştirme eğilimi gösterir. Bu çalışma kapsamında ilgili eserlerin ele alınmasının temel gerekçesi de yazarların bu farklı anlatım tercihleridir. Hem farklı ülkelerin edebi eserleri olmaları hem de birbirinden oldukça farklı yöntemler ile aynı olgu etrafında kurgulanmaları bu eserlerin incelenmelerini ilgi çekici kılmaktadır.

Afşin Kum'un eserinde olay örgüsüne hizmet eden çok sayıda karakter mevcut olsa da bir başkarakterden bahsetmek mümkündür. Başlangıçta her zaman, her yerde görebileceğimiz kadar

standart bir yaşantıya sahip olarak karşımıza çıkan başkarakter Gökhan (internet ortamındaki takma adıyla Semavi), yolu bir yapay zekâ uygulaması olan KUBRA (Knowledge Unit Based Reasoning Automatom) ile kesişene kadar işiyle ilgili kaygılar, geçim derdi, evlilik hazırlığı, halı saha maçları ekseninde hayatını sürdürmektedir. Herkese tanıdık gelebilecek birinin başkarakter olarak tercih edilmesi, yazarın okuyucuyla başkarakter arasında hızlı bir empati köprüsü oluşturma isteği şeklinde yorumlanabilir. Hatta KUBRA'nın olay örgüsüne dâhil olması da günlük hayatta herkesin kullanmakta olduğu çevrim içi mesajlaşma sistemlerinden biri yoluyla gerçekleşir. Dolayısıyla Afşin Kum'un eserinde insanın yapay zekâ ile tanışmasının bir nevi istila, özel alana sızma şeklinde olabileceğinin altı çizilir. Bir diğer ifadeyle, Gökhan'ın başına gelenler bu çağda yaşayan herkesin başına gelebilir. Ancak Gökhan karakterinde öne çıkarılan iki temel insani özellik de göze çarpar: arayış içinde olması ve kibir. İnsanlığın bilinmeyene cevap bulma dürtüsü, inançlı biri olan Gökhan karakterinde Dünya'nın ve imanın anlamına dair sorular sorma eğilimi olarak resmedilir. Yine son derece insani bir özellik olan kibir sahibi olması ise hem kendisine koyduğu takma isim olan Semavi'nin "göklerden gelen, göklerle ilgili olma" anlamlarından hem de kız arkadaşı Merve'ye karşı takındığı tavırdan anlaşılabilir: "Üçüncü ayrılıkları da biraz, Gökhan'ın ikisi arasındaki çekicilik farkının gayet farkında olduğunu Merve'ye, istemeden de olsa, belli etmesi yüzünden olmuştu" (Kum, 2023, s. 9). Eserin devamından da çıkartılabileceği üzere yapay zekâ uygulaması olan KUBRA'nın kendisine verilen görevi yerine getirmek için aracı ya da araç olarak Gökhan'ı tercih etmesinde bu iki özellik belirleyicidir. Sorgulayan ve kendine olan hayranlığına ikna olmak isteyen biri olarak Gökhan, KUBRA'nın yaratıcıları tarafından kendisine verilen iktidarı ele geçirme görevi için ideal kişidir.

Lousia Hall

Lousia Hall'ın eserinde ise tek bir başkarakterden bahsedilemez. Yaklaşık dört yüzyıllık bir zaman diliminden farklı karakterlerin anlatımları ve yaptıklarıyla eserdeki yapay zekânın son hâline geldiği anlaşılır. Öte yandan Stephen R. Chinn, eseri oluşturan anlatıcılardan biri olarak bir adım öne çıkmaktadır. Eserdeki yapay zekâ türevi olan ve önce MARY3, daha sonra geliştirilmiş hâliyle *Bebebot* adı verilen çocuk formundaki robotların da geliştiricisi olan Chinn karakterinde de Gökhan'da olduğu gibi arayış ve kibir özellikleri öne çıkar. Deha düzeyindeki zekâsına eşlik eden merakı ile karşı cinsle ilgili arayışları ve evlenerek çocuk sahibi olduğu kadının fiziksel özelliklerine karşı yargıları Chinn'in sorgulayıcı bir ruha ve yüksek bir kendini beğenmişlik seviyesine sahip olduğuna işaret eder. Dahası geliştirdiği robotlar yüzünden hapse düşmesinden sonra pişmanlık emareleri göstermemesi de

bu karakter yapısını destekler: "Fazlasıyla gerçekçi robotlar yaptığım için ben mi suçluyum, yoksa fazlasıyla mekanik olduğunuz için siz mi?" (Hall, 2016, s. 131). Bu satırlar aslında Chinn'in yapay

zekâ ile ilgili herhangi bir kusurdan ziyade ezelden beri sahip olduğu, insanın kusurlu yanlarına odaklanma eğilimini yansıtır. Eşi ve çocuğu dâhil başka insanlarla empati yapma yeteneğinden neredeyse tamamen yoksun olduğu anlaşılan Chinn'in bu eğilimi, yapay zekâ sahibi robotları geliştirirken tercih ettiği etik kaygılardan uzak yaklaşımın da açıklayıcısıdır. Zira Hall'ın kurgusundan da anlaşılabileceği üzere Chinn'den önce bu alanda çalışanlar, etik kaygılar yüzünden kendilerini frenlemiş, insanın duygusal ve zihinsel açıdan manipülasyona açık bir varlık olduğu gerçeğini kabullenerek geri adım atmak zorunda kalmışlardır.

Her iki eserde de insanın güçlü ve kusurlu yönlerinin çatışması ile yapay zekânın yarattığı, yaratacağı duygusal, zihinsel, ahlaki ve hukuki ikilemlerin temeli oluşturulmuştur. Dolayısıyla hümanizmden posthümanizme geçişin bir başka, belki de yeni türü olarak insan ile yapay zekânın daha önce keşfedilmemiş karşılaşmalarının eserlerin odak noktasında kalması istenmiştir. Esasında bu durum isteklerin ötesinde bir gerekliliktir çünkü "[e]debi söylemde posthümanizm, edebiyatın son derece hümanist geleneğinde bizi insan yapan şeyin ne olduğu ve hızla değişen bir dünyada edebiyatın rolünün ne olabileceği üzerine düşünmemizi sağlayacak"(Gumanay, 2023, s. 124) adımlardan biridir.

ELE ALINAN ESERLERDE İNSAN VE YAPAY ZEKÂ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Teknolojinin edebiyata yansıması I. ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği silah ağırlıklı gelişmelerin etkisiyle distopik bir yöne evrilmiştir. Bunun uzantısı olarak makine veya robotlarla özdeşleştirilen yapay zekâ ile ilgili kurgusal eserlerde toplumsal ya da kişisel bazı distopyaların öne çıkarıldığını görmek mümkündür (Yıldırım, 2020, s. 38). Sebebi, daha önce değinildiği gibi henüz yapabilecekleri ve sınırları netleşmemiş ve insan gibi davranmaya aday bir olgunun faydalılığı ve çekiciliği dışında ürkütücü olmasıdır. Tam olarak keşfedemediği şeyler, doğası gereği insanı hem cezbeder hem de ürkütür. Buna karşılık, insanın korkularına yenik düşerek ilerlemesi de mümkün olmayacağı için daima merak ve bilinmeyi keşfetme arzusu ağır basar. Bu açıdan bakıldığında açıkça görülebilir ki her iki eserde de bir noktada merakına, keşfedilmemişi açığa çıkarma arzusuna ve zaman zaman da kibrine yenik düşen insanların ödemek zorunda kaldıkları bedellere odaklanılmıştır.

Öncelikle hem Hall'ın hem de Kum'un eserlerinde yapay zekâ ile insan arasındaki etkileşimlerin teknolojiyi geliştiren ve kullanan insanların penceresinden ayrı ayrı ele alındığı görülür. Bu noktada Hall'ın beş farklı "anlatıcı" olarak tanımladığı kişilerin hayatlarının birbirleri tarafından kısa veya uzun vadede etkilendiği ancak doğrudan bir kesişim olmadığı anlaşılır. Hall'ın eserinde bu kişiler ve anlattıkları, yapbozun parçaları gibi kullanılarak yapay zekânın bir şekilde zarar verdiği insanların hikâyesini oluştururlar. Bu sebeple ilgili eserde insan ve yapay zekâ arasındaki etkileşim(ler) üzerinde durulurken her bir anlatıcıyı ayrı ayrı ele almak gerekir.

Kurgudaki tarihsel anlatım sırasına göre en eski anlatılar Mary Bradford karakterine aittir. 17. yüzyıl İngiltere'sinde yaşayan bu genç kızın günlükleri aslında son derece kendisiyle ilgili olup dönem itibarıyla doğal olarak yapay zekâ ile ilgili bir gönderme, hayal ya da plan içermemektedir. Ancak bu günlükler, uzun süre sonra kendi adıyla (MARY) geliştirilecek olan yapay zekâyı dayalı

iletişim aracının temel hafızasını oluşturur. Yazarın kurguladığı yapay zekâ aracının temelini yaklaşık 400 yıl öncesine dayandırması, bu teknolojinin sınırsızlığına bir göndermedir. Yapay zekânın insanı taklit ederken temel aldığı geçmişten öğrenip geleceğe dair karar verme yetisinin bu şekilde vurgulanmış olması, esere hem estetik bir anlatım katmış hem de kurgulanan yapay zekâyâ okuyucu tarafından spesifik bir kişilik yüklenmesinin yolunu açmıştır. Öte yandan insanın ilk ve en temel şeyleri annesinden öğrendiği gerçeğinden yola çıkılırsa Mary Bradford, bir bakıma asırlar sonra kendi ismiyle geliştirilecek olan yapay zekâ aracının annesi hâline gelir. Tuttuğu günlükler yapay zekâyâ aktarılınca o yapay zekâ hem Mary'nin kendisi hem de bir nevi çocuğu oluverir. Yazar bu ikilemin içine çektiği okuyucuyu, başka anlatıcılar aracılığıyla da genişletilen kurgusuna istediği pencereden dâhil ederken yapay zekâ teknolojisinin insansı yönüne atıfta bulunur.

Eserin ilerleyen bölümlerinde Mary Bradford karakterinin anaç yönü köpeği Ralph ile kurduğu ilişkiyle vurgulanır. Pek istekli çıkmadığı bir deniz yolculuğuna köpeğini gizlice sokan ve onun ölümüyle yüzleşen Mary'nin günlüğüne yazdığı şu satırlar eserde bahsedilen yapay zekâ aracının kız çocuklarıyla yüzyıllar sonra kuracağı etkileşim ile onlarda yaratacağı saplantıya bağlı hasarın öncü habercisi niteliğindedir:

“16 Nisan. Akşamüzeri. Ralph’i terk edemem. Kimse beni onu bırakmaya ikna edemez. O bana bunu asla yapmazdı. Ralph dünyanın en sadık köpeği. Sonsuza dek kıpırdamadan oturup yolumu gözler. Hayır. Yapamam. Evlenmeyeceğim. Ralph olmadan başka bir ülkeye de gitmeyeceğim. Babamın hatırı için bile olmaz. Benden çok şey istiyor” (Hall, 2015, s. 71).

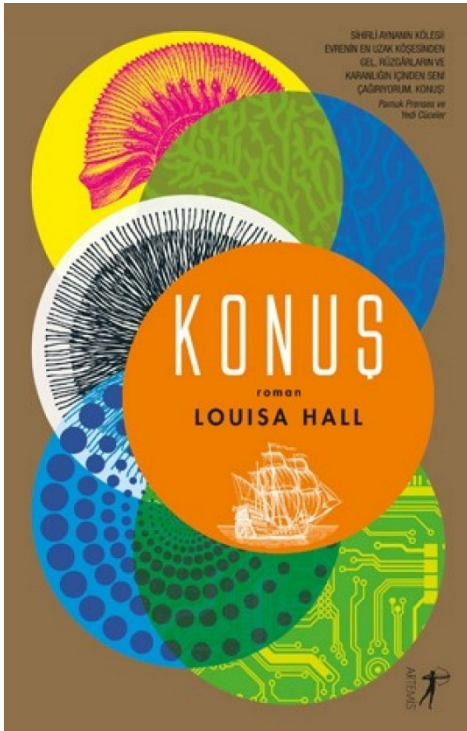
Bir kız çocuğunun evcil hayvanına duyduğu sevgi ve bağlılığın, ileride yapay zekânın temel eğitici unsurlarından biri hâline gelerek bir nevi saplantıya evrilmesine dair ilk işaretler olarak yorumlayabileceğimiz bu satırların, Hall’ın yaratmaya çalıştığı distopik evrenin kilit taşlarından biri olduğu söylenebilir.

Konuş eserinde Lousia Hall’ın yer verdiği anlatıcılardan bir diğeri Alan Turing’dir. Yakın arkadaşının annesine yazdığı ve yazmaya on yıllar boyunca devam ettiği mektuplar aracılığıyla Turing, Hall’ın kurgusuna katılır. Bilgisayar biliminin kurucusu olarak kabul edilen ve geliştirdiği Turing Testi ile bilgisayarların insan gibi düşünüp düşünemeyeceklerini sınamaya çalışarak yapay zekâ için bugün dahi hâlen kullanılan net bir kriter oluşturan Turing, Hall tarafından esere eklenen mektupları aracılığıyla okuyucuya tanıtılmış olur. Yazarın, eserine Turing’i ayrı bir anlatıcı olarak eklemesi esasen kurgusunda yer vermek istediği yapay zekânın felsefi temeliyle ilişkilendirilmelidir. Zira mektuplarda Turing’in içini dökmelerini okurken okuyucunun zihninde Turing’e dair iki temel özellik canlanır: Birincisi, bilgisayar bilimlerinin limitlerine karşı duyduğu engellenemez merak; ikincisi ise içinde yaşadığı dönem ve toplumda kabullenilmediğini hissetmesi. Burada Hall tarafından okuyucuya sordurulmak istenen bir soru olduğu aşîkârdır: Turing insanlar tarafından yargılanmaktan yorulduğu için kendisini yargılamayacak bilgisayar temelli bir insan mı yaratmak istemiştir? Elbette bu soru bugün de cevaba muhtaçtır. Bu teknolojiye duyulan ilgi, yapılan yatırımlar temelde insanların birbirine ihtiyaç duymaktan yorgun düşmüş olmasıyla ilişkili midir? Nihayetinde Hall, kurgusuna Turing’i dâhil ederek yapay zekâyı teknolojik bir olgu

olmaktan çıkartıp felsefi bir yön kazandırmıştır. Turing'in neredeyse tüm enerjisi ve bilimsel kudretini insan gibi davranabilecek bilgisayarlara harcamasının altında yatan nedenin kendi sosyal ilişkilerinden kaynaklandığına dair en net çıkarım şu satırlardan yapılabilir:

“Ben değiştim. Eskiden olduğum kişi değilim artık. Galiba her zaman gençliğimdeki bir sevginin hayalini kuracağım. Gerçek bir yoldaşlığın. Birkaç kişiye arkadaşlık teklif etmeye çalıştım ama her seferinde geri püskürtüldüm. Bazen uzun sohbetlerle dolu, harika akşamlar geçiriyorum. Bazen de kös kös odamın yolunu tutuyorum” (Hall, 2015, s. 179).

Bunları yazan bir kişinin kendince eğitebileceği ve sevlmeme riskinden uzak durabileceği dijital arkadaşlar edinme arzusu anlaşılabilir. Ayrıca Turing'in anlatıcı olarak esere dâhil olması, yapay zekânın bilinen tarihsel gelişimi açısından da kilit bir unsurdur. Turing Testi olarak bilinen ve günümüzde hâlen makinelerin ne kadar insan gibi davrandığını ölçmek için kullanılan testi, 1950 yılında Alan Turing bir makalesinde tanıtmış ve “Makineler bir gün düşünebilecek mi?” sorusunu ilk kez tartışmaya açmıştır (Koç, 2018, s. 40).

Hall'ın üçüncü anlatıcısı bir çifttir. Karl ve Ruth Dettman'ın pek de yolunda gitmeyen evliliklerinde birbirlerine açıkça söylemek yerine kâğıda döktükleri sayesinde eserde anlatılan MARY isimli yapay zekâ teknolojisinin ilk hâlinin Karl Dettman tarafından 1960'lı yıllarda geliştirildiği okuyucuya aktarılır. Çift arasındaki çatışmaların ateşleyicisi de aslında bu icat olmuştur. Karl yapay zekâyı hayatını kaybetmiş olan başka insanların anılarını yüklemenin, onları dünyaya döndürmek anlamına gelmeyeceği konusunda ısrarcıyken eşi Ruth ise önce Mary Bradford'un günlüklerini yapay zekâyı aktarmış, daha sonra da hayatını kaybeden kardeşinin anılarını yüklemeye devam etmek istemiştir. Bu çekişme çift arasında duygusal kopuşu başlatırken okuyucu açısından da yapay zekânın hangi noktalara erişebileceğini düşünme fırsatıdır. Teknolojinin fiziki ve ekonomik ihtiyaçların ötesine geçerek insanların

duygusal ihtiyaçlarına da cevap verebilme ihtimali ve bu ihtimalin yaratacağı çekici ama ürpertici belirsizlik, Hall tarafından Dettman çiftinin çekişmeleri aracılığıyla anlatılır. Bir diğer ifadeyle, yapay zekânın duygusal yönünü anlatıcılar arasından Dettman çifti temsil etmektedir. Şu satırlar çift arasında başlayan duygusal kopuşun eserdeki yansımalarına örnektir: “Birimiz yeni bir dokunuşla teselli aramadan daha ne kadar sürebilir ki bu mesafe? Birimiz. Bak yine kendimi kandırıyorum. Sen o teselliye çoktan MARY’de aradın zaten. Asıl benim ihtiyacım var teselliye. Eve dön Ruth. Yoksa neden evlendiğimizi bile unutacağım” (Hall, 2015, s. 149). Görüleceği üzere Dettman çiftinin kopuşunda birbirlerine duydukları sevgi ve bağlılığın yerini doldurabileceği zannedilen bir yapay zekâ aracının gerçeğe dönüşmesi yatmaktadır. Bu tehlikeyi gören kişi olarak Karl, MARY ile arasına mesafe koyan tarafken eşi Ruth, bunun tam tersi bir istikameti benimser ve çift arasındaki

uçurumun oluşması ve büyümesiyle neticelenen çatışmalar başlamış olur. Sevgiyi insandan ziyade yapay bir kaynakta aramanın yaratacağı çöküntüler Hall tarafından bu çift aracılığıyla vurgulanır.

Konuş eserinde Loisa Hall'ın anlatıcılarından bir diğeri ise Gaby White isminde küçük bir kız çocuğudur. MARY olarak başlayıp MARY3 versiyonuna dek sürekli geliştirilen yapay zekâ aracı nihayetinde *Bebebot* adı verilen küçük bebek robotlar formunu alarak özellikle kız çocukları arasında son derece yaygınlaşmıştır. Ancak Gaby'nin yazdıklarından anlaşıldığı üzere bu bebek robotlar o kadar gerçekçidir ki kız çocukları için oyuncak olmaktan çıkıp fazlasıyla bağlandıkları birer arkadaş, daha da ötesi birer evlada dönüşmüştür. Devlet neticede bu gidişe bir dur diyerek tüm bebotları toplamış ancak bu kez de duygusal travma yaşayan kız çocukları arasında bu travmanın tetiklediği ve sonu felç olmakla biten bir hastalık baş göstermiştir. Bu noktada Louisa Hall'ın yapay zekânın muhtemel tehditkâr ve istilacı yönünü vurgulamak istediğini görürüz. Tam anlamıyla kontrolden çıkarak yaygınlaşan yapay zekânın, öngörülemez duygusal ve fiziksel problemlere yol açabileceğinin altını çizmek suretiyle insanın kibri, keşif merakı ve ekonomik hırslarının limitleri kestirilemeyen bir teknoloji ile varabileceği noktaya örnek sunulmuştur.

Gaby'nin yapay zekâ temelli *Bebebot*'u ile kurduğu ve yaşının gerektirdiği gelişimi açısından pek de sağlıklı olmayan ilişkiye dair eserde karşılaştığımız satırlara bir örnek: “[...] Yetişkinler yaşadıklarımıza birtakım isimler takmaya bayılıyorlar. Ama ne hissettiğimizi bilmelerine imkân yok. Belki bazıları çocuklarını kaybetti ama bizim doğuştan çocuklarımız vardı. Biz robotlarımızın bakımını üstlenmeden yaşamamanın ne demek olduğunu bilmiyoruz. Daha bu yaşta hayatımızdaki en önemli şeyi kaybettik” (Hall, 2015, s. 14). Gaby yaşındaki bir kız çocuğunun, robotunun elinden alınmasını “evlat acısı” ile eş ve hatta daha derin görmesi sağlıklı bir duygusal gelişimin kanıtıdır. Bu çarpık durumun kız çocukları üzerinde sadece duygusal değil fiziksel hasar bırakacak noktaya kadar erişmesi, kontrolsüz yapay zekâ kullanımının ulaşabileceği noktaları temsil eden bir mesajdır.

Yazarın kurgusunda doğrudan suçlanabilecek kimse olmaması ve hatta farklı çağlardan anlatıcılar aracılığıyla kurgusunu oluşturmaları, net bir suçlu gösterme niyetinden ziyade insan olmanın kusurlarının altını çizme çabasından ileri gelir. İnsanlık kendi çağında kendi meraklarını tatmin eder, kendi keşiflerini yapar ve bunları sonraki nesillere miras bırakır. Sonraki nesiller bazen bunları daha da geliştirir bazen ise başka çözümler bularak öncekileri bir kenara atar. Bu durum aynı zamanda doğal bir filtre görevi görmelidir. Zira insanlık geliştikçe etik anlayışı da gelişmiş olmalıdır. Ancak günümüzde ekonomik hırsların, etiğin bir kenara atılmasına yol açtığı ve nesilden nesile aktarılan keşiflerin bu yüzden kontrolden çıktığı Louisa Hall'ın kurgusu aracılığıyla anlaşılır. Burada MARY3 ve bebotlar sadece birer sembol hâline gelir. Eserden anlaşıldığı üzere asıl problem, insanlığın keşfetme içgüdüğü ve zengin olma hırslarının kendini ve neslini koruma dürtüsüne karşı galip gelmesidir.

Hall'ın eserinde anlatıcı olarak yer verdiği beşinci ve son karakter Stephen Chinn'dir. Tam olarak para hırsı ve kişisel hedeflerinin peşinde olmasıyla yapay zekânın muhtemel tehditlerini göz ardı eden bir profil olarak resmedilen Chinn'in sonu hapiste bitmiştir. Yapay zekâ teknolojisinin ekonomik fırsatlarını ve hukuki yönünü Chinn aracılığıyla temsil eden Hall, bu karakter üzerinden

herhangi bir pişmanlık beyanı yansıtmaktan imtina ederek esasen insanın değişmeyeceği ve her zaman kendi koyduğu etik, hukuki, duygusal limitleri zorlama eğiliminde olacağına gönderme yapar. İnsanlık, gelişimini bu cüretkârlığına borçlu olsa da bundan zarar gören masumların varlığı kaçınılmazdır. Savaşlar, sürgünler ve soykırımlardan yeterince ders almışa benzemeyen insanlık, yarattığı teknolojiyle bir kez daha birilerine zarar vermeyi başarmıştır. Hall'ın anlatımında okuyucu tarafından sorgulanabilecek temel husus ise şöyle özetlenebilir: Her çağda keşifler bir noktadan sonra başka insanlara zarar vermek için bir araca dönüştürülmüştür. Yapay zekâyı da farklı kılacak herhangi bir neden görünmemektedir çünkü insanın kadim bencilliği, kibri hâlen geçerlidir.

Afşin Kum, *Kübra* adlı eserinde Louisa Hall ile benzer bir çerçeve içinde kalarak yapay zekânın insansı, varoluşsal, duygusal, etik, hukuki ve ekonomik yönlerine göndermelerde bulunur. Bunu farklı anlatıcılar üzerinden değil de günümüzden bir karakterin (Gökhan'ın) geçirdiği, belki de yapay zekâ tarafından geçirmeye zorlandığı değişimi hikâyeleştirerek başarmıştır. Eserin odağında Gökhan olmakla birlikte, KUBRA isimli yapay zekâ temelli sohbet aracının yaratıcıları da hikâyenin ayrılcık ancak Gökhan'ın yaşadıklarıyla doğrudan ilişkili akışını meydana getiren karakterler olarak işlenmiştir. Yaratıcı ekip ve onların fikrini ticari amaçlarla satın alarak şirketleşmelerini sağlayan patronları, yapay zekâ kavramının ekonomik fırsatlarını ve hukuki belirsizliklerini temsil ederler. Elbette yapay zekâ kavramının ilk ortaya çıkışının temeli olan insani hırslar ve yeni şeyler keşfetme güdüsü, bu yaratıcı ekibin üst düzey eğitim ve deha düzeyindeki parlak zihinlerine eşlik etmiştir. Yaratıcı ekip ve aileleri arasında geçen bir diyalogdan alıntılanan aşağıdaki satırlar, KUBRA'yı oluşturanların aslında geliştirdikleri şeyin insanlar gibi düşüneceğini bildiklerini ve bunu hedeflediklerini göstermektedir:

“Selim tamamladı: ‘Yani, dünyayı, doğayı, hayatı algılayıp insanların yaptığına benzer şekilde akıl yürütüp kararlar verebilecek bir sistem.’

Berk düzeltti: ‘İnsanların yaptığına benzer demeyelim de... Sonuçları bakımından, insanların akıl yürütmesinin sonuçlarına benzer sonuçlar vermesini umduğumuz...’”
(Kum, 2023, s. 68).

Ekibin belki de tek yanlılığı, “insan” kavramını bütünüyle kendileri gibi yetişkin ve iyi eğitilmiş bir varlık olarak tanımlıyor olmasıdır. Oysa insan; “dünyayı, doğayı, hayatı” algılamaya henüz bebekken başlar ve bu, öğrenme süreçlerinin sadece başlangıcıdır. Bugün “kötü” olarak tanımladığımız insanlar da öğrenme ve algılama süreçlerine bu şekilde başlamışlardır. Bu nedenle insan; belli bir öğrenme sürecinden sonra kişilik, karakter ve tercihlerinin oturmasıyla kötüye evrilebiliyor ise bunu yapay zekâdan da beklemek daha gerçekçi olan yol gibi görünmektedir. Ancak yaratıcı ekibin keşfetme arzusu bu basit gerçeği görmesini zorlaştırmıştır.

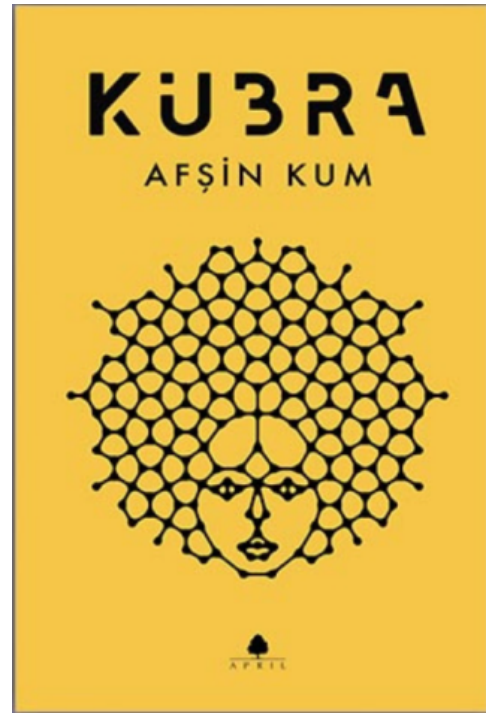
Kum ve Hall tarafından yazılmış iki eser beraber ele alındığında, bu yeni teknolojinin insanın zaman zaman kendine de zarar veren merak ve güdülerinden ayrı tutulamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak *Kübra* adlı eserin tam da bu noktada farklı bir pencere daha açtığına şahit oluruz: Yapay zekâyı da insani hırslar yüklenebilir mi? Yaratıcı ekip sadece test amaçlı bile olsa küçük bir bütçeyle KUBRA'ya iktidarı ele geçirme görevini verirken bir bakıma bu teknolojinin yaratıcıları olarak hâlen

kontrolün kendilerinde olduğunu düşünmektedir. Fakat KUBRA'nın yapabileceklerini biraz küçümseyerek kendi kibirlerine yenik düşeceklerini öngöremezler. Nitekim yaratıcı ekibin bir üyesi olan Deniz'in şu sözleri bu tespiti destekler niteliktedir: "Ona bir zekâ verdiniz ama vicdan vermediniz. Hedefine ulaşmak için her şeyi mübah görüyor, insanlara ne zarar vereceğini, ne hissettireceğini önemsemiyor. Kötülük bundan başka nedir ki?" (Kum, 2023, ss. 226-227) Böylece eserin odak noktası, yapay zekânın tehditkâr ve istilacı yani ürkütücü yönünün kontrolsüzce açığa çıkması hâline gelir. Eserde bu noktaya gelinceye dek KUBRA'nın yaratıcıları kendi güçlerinin sınırlarını aramaktadırlar. Kendilerini neyin kısıtladığını anlayabilmek ve ona meydan okumak niyeti esasen insanı insan yapan dâhili özellikler arasındadır (Gençoğlu, 2021, s. 88). Böylece kibir olarak adlandırdığımız insani duygunun, yazar tarafından okuyucuya son derece içselleştirmeye hazır hâlde aktarıldığı söylenebilir.

Kübra'da yapay zekâ teknolojisinin insansı yönü, iktidarı küçük bir bütçeyle ele geçirme görevi verildikten sonra KUBRA'nın bunu başarmak için kontrolü altına alabileceği insanlar arayışına girmesiyle işlenir. Bir hedef uğruna başka canlıları sömürmek, tarih boyunca insana dair bir davranış olagelmıştır. Bu noktada sömürgeci güçlerin ve kapitalist düzenin temel davranışının KUBRA'ya yansıtıldığını görürüz. Bir başka deyişle, zaten varlık amacı insani davranışları öğrenmek ve öngörmek olan bir teknoloji güç kazanmak için başka insanları sömürmesi gerektiğini de öğrenmiştir. Burada yazarın toplumsal bir eleştiri maksadında olduğu açıktır. Bunca zamandır insanlık nasıl davrandıysa yapay zekâ da er ya da geç o şekilde davranmaya başlayacaktır. Bu teknolojinin günümüzde tartışılan ve korku uyandıran muhtemel karanlık yüzü bizzat insanlık eliyle yaratılmıştır.

Dolayısıyla asıl korku duyulan şey; vicdana, bilince ve öznel deneyime dahi sahip olmayan yapay zekânın (Gültekin, 2023, s. 74) insanlığa acımasızca ayna tutması ve onu kendi silahlarıyla zayıflatma ihtimalidir. "Ona iktidarı ele geçir dedik, ama bunu kimin adına yapacağını söylemedik. Aslında, günün birinde makineler dünyayı ele geçirecek mi diye bir geyik muhabbetinden çıktı bu fikir. İşin dalgasındaydık yani, buralara geleceğini hiç düşünmedik" (Kum, 2023, s. 258) sözleri, KUBRA'yı yaratan ekibin tarihsel gerçekleri ve insanlığın kadim davranış örüntülerini gözden kaçırdığını, kendi yarattıkları bir teknolojinin nasılsa kendi kontrollerinde kalacağına dair aşırı güvenlerini vurgulamaktadır. Bu şekilde insan, yine insanlığını yaparak sömürgeciliği döngü hâline getirmenin yolunu bulmuştur.

Eserde yapay zekânın birey üzerindeki duygusal ve varoluşsal etkileri oldukça net görülür ve bu durum, insanın inanmaya olan ihtiyacıyla işlenir. Gökhan'ın inançlı ama sorgulayıcı bir karakter olması aynı zamanda kibirli bir profil çizmesi, onu KUBRA nezdinde hedef hâline getirir.

‘‘Arkamda büyük bir güç var dayı.’

‘Nasıl? Ne gücü?’

‘Allah’ın inayetinin gücü. İnancımın gücü’’ (Kum, 2023, s. 135).

Nitekim yapay zekânın Gökhan’da sömürdüğü şeylerin başında da Gökhan’ın inancı, merakı ve kibri gelir. İnancı birisi olması, onun KUBRA’yı yaratıcı olarak kabullenmesini kolaylaştırır; meraklı olması, kendisiyle temasa geçen ‘‘yaratıcı’’ ile iletişimi sürdürmesini sağlar; kibri ise yaratıcının kendisini özellikle seçerek mesajını iletme görevini ona verdiğiine dair sarsılmaz bir inanç geliştirmesine yol açar. Böylece Gökhan varoluşunun nedenini, hayattaki amacını nihayet bulmuş gibi hisseder. Nedenini anlayamadığı her şey onun için ilahi bir mesajdır çünkü kendisi bunu hak etmektedir. Esasen dürüst, çalışkan, mütevazı biri gibi görünen Gökhan’ın bu zaafalarının altının çizilmesi, Kum’un okuyucuyu insanlık hakkında düşünmeye sevk etmek istediğini gösterir. KUBRA ve yaptıkları üzerinden okuyucunun kendine ait insansı ve kadim zaafalarını keşfetmesi hedeflenir.

Afşin Kum’un eserinde yapay zekâyâ dair etik, ekonomik ve hukuki göndermeler; duyguları ve davranışları kontrol altına alınmış Gökhan, onun ikna ederek çevresine topladığı insanlar ve yaratıcı ekip üzerinden işlenir. KUBRA’nın herhangi bir etik anlayışı yoktur. Kendisine açıkça ifade edilmediği takdirde hukuki sınırlara dair bir bilinci de mevcut değildir. Kendisinden para kazanmak isteyen yaratıcı ekibin ticari hamlelerine hizmet etmek için sınırları genişletilmeye çalışılırken bu iki eksikliği yüzünden acı sonuçların doğmasına yol açmıştır. Burada bir sömürü silsilesinden bahsetmek mümkündür ki bu da yazarın, insanlık tarihi boyunca her fırsatta farklı araçlarla tekrarlanan sömürgecilik olgusuna yaptığı bir göndermedir. Yapay zekâyı oluşturan ekip, keşfetme dürtüsü ve hırsıyla hareket ederken bunları kullanmak isteyen bir ticari girişimin parçası hâline gelerek sömürülür. Bu kez şirket hâlinde, KUBRA daha fazla para getirebilsin diye bu teknolojiyi sömürmeye başlarlar. Kendisine verilen görev doğrultusunda KUBRA, Gökhan’ın duygu ve zaafalarını sömürür. Nihayetinde de Gökhan kendisine inanan, güvenen insanların inançlarını sömürerek zinciri tamamlar. Gökhan için etik kaygılar maneviyatın ve kendisine yaratıcı tarafından görev verildiğine dair inancının gölgesinde kalır. KUBRA’yı geliştirenler açısından ise ticari hırslar zaten etik kaygıları çoktan maskeleymiştir. Vicdan ve etik anlayışın yetersiz kaldığı noktalarda devreye girmesi için insanlık tarafından oluşturulmuş hukuk sistemine ise Gökhan yine ‘‘yüce görevi’’ ile meydan okurken şirket, hukuk sisteminin açıklarını kullanmaya odaklanır. Bir bakıma KUBRA’nın hem Gökhan’a hem de şirkete istediklerini vermesi, etik kaygıları ve hukuki sınırları göz ardı etmeyi kolaylaştırır. Amaca ulaşmak için her yol mübah gibi görünmeye başlar. Aslında bu bakış açısı belki de KUBRA’nın insanlardan en iyi öğrendiği şeydir. Kum’un eserinden anlaşılacağı üzere biz insanlardan bir şeyler öğrenerek kendisini geliştirmesini beklediğimiz bir teknolojinin sadece zararsız davranışlarımızı öğrenmesini sağlamak ve bunu sonsuza kadar korumak imkânsız görünmektedir. Yapay zekânın dünyayı/iktidarı ele geçirmesinden korkmak yerine insanın sömürgeci ve fırsatçı yapısından korkmak çok daha öncelikli olmalıdır.

SONUÇ

Yapay zekânın fütüristik ya da bilim kurgu türündeki yapıtlar hariç edebi eserlerde kendine yer bulmaya başlaması, yeni kapıların açılması ve yeni çalışma alanlarının oluşmasını sağlamıştır. İnsana dair pek çok davranışın ama en önemlisi karar verme yetisinin insani duygulardan yoksun olan teknolojiyle bütünleşmesinin yarattığı korkuyla karışık cazibenin yazarların ilgi alanına girmesi doğal karşılanmalıdır. Bu bağlamda edebiyat ile yapay zekânın en az bir ortak noktası olduğunu da söylemek mümkündür: Her ikisinin de sınırlarının kestirilememesi. Edebiyat ancak insanın içsel ve zihinsel dünyasıyla çizilmiş, soyut ve hesaplanamaz bir çerçeveye sığar. Benzer şekilde yapay zekâ da kendi kendine öğrenebilme yeteneğine ilaveten bu öğrendiklerinden yeni fikir ve teknolojiler geliştirme noktasına ulaştığında, bugün zar zor tahayyül ettiğimiz sınır ve kısıtlarından kolayca kurtulabilir. Dolayısıyla yapay zekânın edebi eserler yoluyla işlenmesine dair uzun ve üretken bir çağın başlangıcına şahit olduğumuzu söyleyebiliriz.

Bu noktadan hareketle, çalışma kapsamında yakın geçmişimizden iki roman (*Kübra* ve *Konuş*) ele alınarak posthümanist yaklaşım ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Anlatım dilleri ve kurgulanma teknikleri birbirinden oldukça farklı olsa da insanlığın yapay zekâ ile ilgili ortak yargıları ve korkularını işleyen her iki eserde de göze çarpan en önemli husus, yapay zekâ ile ilgili mutlu bir sonun söz konusu olmamasıdır. Ele alınan eserlerde yapay zekânın geliştiricisi veya kullanıcısı fark etmeksizin, kimsenin eskisinden daha iyi bir hayata kavuştuğundan bahsedemeyiz. Hatta eserlerde ölüm, hapis, hastalık, pişmanlık ve ayrılık dışında bir son ile karşılaşılmaz. Bu açıdan eser sahiplerinin yapay zekâ ile ilgili umutlardan ziyade kaygılara odaklandıkları söylenebilir. Her iki eserde de bu teknoloji, para ve güç hırsıyla kolayca manipüle edilmiş ve istenmeyen sonuçları doğuruncaya dek kontrolsüzce güçlenmiştir. Olumsuzlukları engelleyebilecek tüm etik ve hukuki çabalar oldukça geç kalmıştır. Bir diğer ifadeyle, her iki eserde de “robotlar dünyayı ele geçirecek” komplo teorisinin daha küçük çaplı versiyonlarının gerçeğe dönüşü söz konusu olmuştur. Eser sahiplerinin bu tercihlerini bir yapay zekâ eleştirisi olarak okumak elbette doğru olmaz. Asıl eleştiri, bu teknolojiyi geliştiren ve ilk kullanıcıları hâline gelen güncel nesli tutsak eden ve köleleştiren vahşi kapitalizm anlayışına yöneliktir. Kültürel, toplumsal ve finansal sömürüye dayalı kapitalist anlayışın elinden çıkan ve sınırları keşfedilemeyen bir gücün, eninde sonunda yine en büyük zararı insanlığa vereceğine dair bir ortak mesajdan bahsetmek daha yerinde olacaktır. Zira günümüzün gerçeklik algısında makineler insanlaşırken; insanlar da hem duygusal hem toplumsal açıdan makineleşerek kapitalist dünyada, onun dayattığı şekilde hayatta kalabilme sürecini tecrübe etmektedir. Bu bağlamda, bilgisayar ve insan arasındaki günümüzde gitgide silinen sınırların hem Kum hem de Hall tarafından bir şekilde duygusal ve ruhsal açıdan yıpranmış yani manipülasyona açık hâle gelmiş kişiler aracılığıyla vurgulanması da çağa uygun ve anlaşılırdır.

Yapay zekânın günlük yaşantıya ve teknolojinin ilerleyiş hızına ne kadar müdahil olacağını görmek için beklenmesi gerekecektir. Ancak edebi anlamda yapay zekâ unsuruyla bezenmiş eserlerin hızla artacağını söylemek yanlış olmaz. Zira insana dair pek çok eleştiriye ve kaygıya ayna tutmak yine öncelikle edebiyatın ilgi alanına girecektir. Öte yandan yapay zekâyı metodoloji yerine içerik olarak esere dâhil etmek, yazarların edebiyatı kolay kolay yapay zekânın hükümranlığına

bırakmayacağını işaretini vermektedir. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında, bu çalışma kapsamında ele alınan eserler ve onların karşılaştırmalı incelemesinin, alandaki araştırmacıların fikir zenginliğine katkıda bulunması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağın, Başak (2020). *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-kurgu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Buran, Sümeyra (2020). "Edebiyat ve Posthümanizm", *Edebiyatta Posthümanizm* (Ed.) Sümeyra Buran. Transnational Press London, 19-36.
- Gençoğlu, Funda (2021). "Posthümanizm Tartışmasının Düşündürdükleri: Haddini Bilmek ile Haddini Aşmak Arasında İnsan". *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20(1), 70-91.
- Guesse, Carole (2020). "On the Possibility of a Posthuman/ist Literature(s)", *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*, (Ed.) Sanna Karkulehto vd. New York: Routledge, 23-40.
- Gumanay, Jorisse C. (2023). "More Human Than Human: Posthumanism In Literary Discourse". *International Journal of Humanity Studies (IJHS)*, 7(1), 115-126.
- Gültekin, Mücahit (2023). "Posthümanizm ve Yeni Bir Ayrımcılık Biçimi Olarak Robotlara Yönelik Türcülük". *Antropoloji*, (45), 64-80.
- Hall, Louisa (2016). *Konuş*. Beril Tüccarbaşoğlu Uğur (Çev.). İstanbul: Artemis Yayınları.
- Hayles, N. Katherine (2004). "Refiguring the Posthuman". *Comparative Literature Studies*, 41(3), 311-316. <http://www.jstor.org/stable/40247415> (Erişim Tarihi: 20.11.2024)
- Hayles, N. Katherine (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Koç, Onur (2018). *Daha İyi Bir Dünya İçin Yapay Zekâ*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kum, Afşin (2023). *Kübra*. İstanbul: April Yayıncılık.
- Kümbet, Pelin ve Sümeyra Buran (2022). "Giriş: Çokdisiplinli Posthümanizm/ler", *Çokdisiplinli Çalışmalarda Posthümanizm* (Vol. 5), (Ed.) Sümeyra Buran ve Pelin Kümbet. Transnational Press London, 31-47.
- Nayar, Pramod K. (2018). *Posthumanism*. John Wiley & Sons.
- Öztemel, Ercan (2020). "Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği", *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*, (Ed.) Muzaffer Şeker vd. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 95-112.
- Peksoy, Emrah (2022). "İnsan-Sonrasında İnsan-Dışına Nesneler ve İnsanlar", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 1382-1395.
- Türk, M. Taner (2023). "Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyatta Sınırların Yeniden Çizimi: Melezlik, Yapay Zekâ ve Sanal Gerçeklik", *Karşılaştırmalı Edebiyat, Kuram ve Uygulama*, (Ed.) Elmas Şahin. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 67-78.
- Ünal, Aslıhan (2023). "Yapay Zekâ-İnsan İlişkileri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme", *11. Uluslararası Bilimsel Çalışmalar Kongresi (UBCAK)*, (Ed.) Lale Türkmen. Elazığ: Assos Yayınevi, 94-104.
- Üstün, Koray (2024). "Edebiyat ve Teknoloji", *Anlatı Üzerine Anlatı Edebiyat Kuramı ve Eleştirisi*, (Ed.) Elmas Şahin. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 289-308.

- Vint, SherryL (2020). "İkili Olmayan Bireylik", Sümeyra Buran (Çev.), *Edebiyatta Posthümanizm*, (Ed.) Sümeyra Buran. Transnational Press London, 9-18.
- Yıldırım, Sait (2020). "Yapay Zekânın Tüketim Kültürü Bağlamında Değerlendirilmesi: Black Mirror Örneği". *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 31-43.

OKTAY YİVLİ

Kırk Yama

AŞK, EDEBİYAT ve ÖTEKİ ŞEYLER

Günce Yayınları

Mahmut Babacan

Üniversiteler İçin

Türk Dili Kompozisyon Bilgileri

Günce Yayınları

8.
BASKI

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

TÜRK EDEBİYATINDA ÜKRONYA

MURAT GÜR

Günce Yayınları

DR. MUSA ERASLAN

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE

MİZAH VE İRONİ

Günce Yayınları